

Түлөбердиев К.К.

СОЦИАЛДЫК-МАДАНИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫН ТҮЗҮМҮ ЖАНА
ФУНКЦИЯЛАРЫ

Түлөбердиев К.К.

СТРУКТУРА И ФУНКЦИИ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

К.К. Tuloberdiev

STRUCTURE AND FUNCTION OF THE SOCIAL-CULTURAL TECHNOLOGY

УДК:371/25.378

Бул макалада социалдык - маданий долбоорлорду, программаларды иштеп чыгууда жана аларды ишке ашырууга социалдык-маданий технологиялардын функциялары жана түзүмү каралды.

The article deals with the structure and function of the socio-cultural technologies in the development and implementation of social and cultural projects and programs.

Заманбап социалдык-маданий технологиялык топтомдун типологизациясын жүргүзүүдө, биз социалдык-маданий технологиянын түзүмүнөн салттуу технологиялардын үч негизги тобун бөлүүгө укугубуз бар: бирге мурдагы маданий мурасты түзгөн салттуу технологиялар; элиталык технологиялар, алар маданий элита тарабынан түзүлөт, сакталат, пайдаланылат жана нускаланат; массалык технологиялар, мында массалык социалдык-маданий коомго, аларга тийиштүү болгон массалык менталитетти көрсөтүүгө эсептелген.

Социалдык-маданий технологиялар үчүн функциялардын эки түрү мүнөздүү:

1) негизги (баштапкы), маанилүү, аларды материалдык-өндүргүчтүк, башкаруу жана башка функциялардан айырмалайт;

2) колдонмо (экинчи), алар коомдун тарыхый өнүгүшүнүн тигил же бул конкреттүү этабында өнүгүшөт.

Социалдык-маданий технологиялардын негизги функцияларыша биз мааниси боюнча заманбап социалдык-маданий ишмердүүлүктүн мазмунун, тигил же бул социалдык-маданий институттун маанисин жана арналышын билдиргендерди киргизебиз:

- социализациялоочу функцияны, ал тарбия берүүнүн, башка берүүнүн, агартуунун педагогикалык технологияларында толук көрсөтүлөт;

- негизинен рухий өндүрүштүн, инновациялардын, жеке жана топтук чыгармачылык эмгектин технологияларынын жардамы менен ишке ашырылуучу чыгармачылык функцияны;

- биринчи кезекте, маалыматтык жана маалыматтык-издөө технологиялары, байланышуу технологиялары үчүн мүнөздүү коммуникациялык функцияны;

- рекреациялык функцияны. социалдык-маданий технологиялардын тарыхый өнүгүү процессинде алардын негизги, маанилүү функциялары менек катар хронологиялык бир убакта өзүн жана алардын колдонмо, социалдык-талап кылынган жана ишке багытталган функциялары белгилүү болгон. Негизги функциясына караганда колдонмо функциялары

туувду, экикчи болуп эсептелет: бул билим берүүчү, агартуучу, идеологиялык, жашоотиричилигин камсыздоочу, бош убакта эс алуу жана башка функциялар.

Социалдык-маданий технологиялардын биринчи (негизги) жана экинчи функциялары бири-бири менен байланыштуу, бири-бирин толуктап турушат. Кайсы болбосун социалдык-маданий технология экинчи, туунду функциялары аркылуу өзүнүн баштапкы функцияларын билдирет. Мисалы: өзүнүн баштапкы маанисинде алынган эс алуучу, рекреациялык технология эгер биз аны конкреттүү ишке багытталган функцияларынан тышкары карай турган болсок, абстрактуу категория болуп калат.

Ошол эле убакта социалдык-маданий технологиялардын баштапкы жана экинчи функциялары аларды көпчүлүк учурда карама-каршы кылуучу айырмала-нуучу өзгөчөлүктөрү бар.

Ошентип, өз мүнөзү боюнча биринчи болгон коммуникациялык социалдык-маданий технологиялардын маалыматтык функциясы туруктуу жана саясий, экономикалык же социалдык шарттарга байланыштуу болбойт. Ал негизинен коомдун өзүнүн өнүгүшүнө жана анын мүчөлөрүнүн муктаждыктарына карата түзүлөт жана өнүгөт. Ошол эле убакта ушул технологиянын туунду, колдонмо негизинен билим берүүчү, жарнамалык жана башка функциялары тышкы чөйрөнүн таасирине байланыштуу болот, алар дайыма дараметтүү субъектилер жактан (бийлик структуралары, коомдун пикири, рынок конъюктурасы ж.б.) таасир берүүгө дуушар болгондуктан, күндөлүк маселелерди чечүүдө өзгөрүп турат.

Ар түрдүү чыгармачылык, коммуникациялык жана камсыздоочу технологиялардын иштеп чыгуучулары, алып жүрүүчүлөрү жана пайдалануучулары катары болуп социалдык-маданий институттар чыгат. Социалдык-маданий чөйрөнүн эн чон технологиялык дараметин иштетүүдө алардын ордун жана ролун билүү үчүн жетишерлик көп аспекттүү классификациялоону жүргүзүү зарыл.

Массалык маалымдоо каражаттарынын (ММК) технологиялык топтомун (дарамет) ар түрдүү ыкмалардын, усулдардын баш аламан үйүп таштоо түрүндө элестетүү мүмкүн эмес. Ушул чөйрөдөгү иштеп жаткан технологиялар социалдык жактан муктаждыкка ээ, социалдык жактан шарттапкан жана социалдык жактан уюштурулган. Эмгекти бөлүштүрүүнүн түздөн-түз натыйжасы болуу менен алар айрым жактардын жана социалдык топтордун биргелешкен күндөлүк ишмердүүлүгүн түзүшөт, аны социалдык-маданий практика деген түшүнүк менен

белгилеп коюу жөндүү. Бул практика ичинен дифференцияланган: өзүнчө элдер, чоң жана чакан социалдык коомдор социалдык-мадакий технологияларды чыгарышат, кайтадан чыгарышат жана трансляциялашат. Ушулардын аркасынан коом жашоонун түрүн жана стилин, баалуу көрүнүштөрдү, моралдык ченемдерди, ишмердүүлүктүн жана жүрүм-турумдун үлгүлөрүн өздөштүрүүгө жөндөмдүү.

Совдалдак-маданий чөйрөдө бекемделген вариативдүүлүк принциби адистерге, заказчыларга жана пайдалануучуларга автордукту кошкондо, кандай технологиялык ыкма менен болбосун социалдык-маданий ишмердүүлүктүн ар түрдүү түрүн тандоого жана конструкциялоого мүмкүнчүлүк берет.

Авторлордун ар бири өзүнүн жеке салымын киргизет, ушуга байланыштуу, коомдун колдонуусуна киргизилип, жайылтылган ар бир конкреттүү технология белгилүү болгондой, автордук болуп эсептеле тургандыгын туура айтышат.

Социалдык-маданий ишмердүүлүктө пайдаланылуучу көптөгөн ар түрдүү технологиялар системага салууга, класстарга бөлүүгө жана типологияга муктаж.

Азыркы учурда социалдык-маданий технологиялардын систематизациясы (системага бөлүү) деп аларга мүнөздүү бир катар белгилердик жардамы менен алардын түзүмүн жана аларды түзүүчү элементтерди, алардын функционалдык касиеттерин жана сапаттарын баяндоону түшүнөбүз. Технологиялардын баяндоосу алардын негизги мүнөздөмөсүн билүүгө мүмкүнчүлүк берет, бул социалдык-маданий ишмердүүлүк процессинде аларды бир нече жолу кайрадан чыгарууга мүмкүнчүлүк берет.

Социалдык-маданий технологияларды классификациялоо (класстарга бөлүү) ыкмаларында бир нече деңгээл бар.

Эң эле таралган деңгээлде бул технологияларды эки чоң түргө бөлүү жөнүндө айтсак болот: ченемдик жана институционалдык.

Ченемдикке биз калктын өзүнчө тобунун байыртадан калыптанган жүрүм-турум ченемдеринин жана ишмердүүлүгүнүн жыйындысын билдирген социалдык-маданий технологияларды киргизебиз. Ушул технологиялардын бири айрым социалдык коомдун жашоо тиричилиги жана бош убакта эс алуусу үчүн мүкөздүү. Алар мисалы, үй-бүлөнүн маданий жүрүм-турумундагы же маданий ишмердүүлүгүндөгү белгиленген эрежелерди жана салттарды сактоого байланыштуу болот. Башка технологиялар коомго маанилүү максатка жетүүнүн, баалуулуктарды жана муктаждыктарды кайта чыгаруунун тегерегинде топтолот.

Көптөгөн ченемдик социалдык-маданий технологиялар мисалы: фольклор, оюн, элдик өнөр, адеп же этетикалык ченемдер жана принциптер ж.у.с. сыяктуу рухий маданияттын курч көрүнүштөрү менен дайыма ассоциацияланат.

Ченемдиктен айырмаланып, институционалдык социалдык-маданий технологияларга тигил же бул социалдык-маданий институтка, мекемеге, борборго же социалдык-маданий ишмердүүлүктүн конкреттүү түрү менен иштеген адамдарды кесиптик бирикмесине өзүнүн жаралышы, функционалдуу коомдук

аркалышы жана тиешелүү экендиги менен милдеттүү болгон технологиялар кирет. Ушундай технологиялардын келип чыгышы, байыттылышы жана пайдаланылышы үчүн булагы жана жагымдуу чөйрөсү болуп уюштурулуп таризделген жана коом тарабынан таанылган ири социалдык институттар эсептелет - көркөм өнөр, илим, билим берүү, спорт, армия, мечит, массалык маалымат каражаттарынын тармагы, коммуникациялар жана башкалар.

Ченемдик жана институционалдык технологиялар жалпы максаттарды жана маселелерди, барыдан мурда тарбия берүүчү жана билим берүүчү маселелерди чечүүдө бири-бирине жакын. Так ошондуктан социалдык-маданий технологиялардын айырмаланган белгиси болуп педагогикалык маани-маңызы эсептелет.

Башка педагогикалык технологиялар сыяктуу эле социалдык-маданий технологиялар белгилүү бир методологиялык талаптарга же көпчүлүк учурда айтылчу технологиялык чендерине жооп берет.

Аларга барыдан мурда, технологиянын концепциялуулугу кирет. Социалдык-маданий ишмердүүлүктү пайдаланылуучу технологиялардын ар бири анын арналышынан келип чыккан өз концепциялык ыкмасына таянат. Ал ушул технологиянын алдына коюлган максаттарга жана милдеттерге жетүүнүн философиялык, педагогикалык, социалдык-психологиялык жана культурологиялык негиздемелерди камтыйт.

Технологиялардын кайсыкысы болбосун окутуучуга максатына жетишине, социалдык-маданий долбоорун иштеп чыгууга жана аны ишке ашырууга, баскычтык диагностиканы, натыйжаларды оңдоо максаты менен каражаттар жана ыкмаларды дайыма пайдаланышына мүмкүнчүлүк берүүчү педагогикалык башкаруунун талаптарын сактоону караштырат.

Дайыма актуалдуу болуп социалдык-маданий долбоорду же программаны аткарууга өтүнмөдө жана техникалык тапшырмадагы белгиленген стандартка жетүүгө кепилдик берген технологиялардын ар биринин социалдык-психологиялык натыйжалуулугунун чени эсептелет.

Социалдык-маданий технологиялардын түпкү максаттарын жана милдеттерин бөлүү методологиялык маанилүү. Биздин предметти контекстинде максаты деп аны чечүүгө технология бурулган көйгөйдүн түрүн көрсөтүү үчүн арналган эң эле жалпы бекитүүнү түшүнсөк болот. Максатынан айырмаланып, технологиянын титил же бул милдеттери көйгөйдү чечүүгө жолдорду, ыкмаларды максималдуу түрдө конкреттештирүү менен корутундуланат.

Социалдык-маданий технологиялардын өзгөчөлүктүгү алардын көп максаттуу мүнөзүндө. Алар адам үчүн өтө маанилүү болгон бир катар максаттарына жетүүгө багытталган. Аларга жашоо тиричиликти камсыздоо, социализация, коммуникация, рекреация (эс алуу) жана калыбына келтирүү (реабилитация) кирет. Ошондой эле профессионалдык жана профессионалдык эмес чөйрөдө өз күчүн жана жөндөмдүүлүгүн сынап көрүүгө мүмкүнчүлүк берүүчү практикалык билими жана ыкмалары чоң баалуулукту билдирет, мисалы: ишчараларды даярдоодо

жана өткөрүүдө, сценарийди иштеп чыгууда жана ишке ашырууда, жарнамапкык ишмердүүлүктө, коом менен байланышта ж.у.с.

Маданий продуктуларды өндүрүүнүн жана сатуунун, жагымдуу шарттарды жана тейлөө кызматын көрсөтүү процессинде келип чыккан максаттардыгн көптүгү алардын убакыттык диапозону (стратегиялык, узак мөөнөттүү, ыкчам ж.у.с), белгилеген түрүнө багыт алуу, мүмкүн болгон альтернативалуу чечимдерди тандоо жана башкаларга байланыштуу. Тигил же бул технологияны тандоодо максаттарды коюу алардын аныктыгы жана жетүүгө мүмкүн экендиги, артыкчылыгын билүү, аткаруу каражатынын бар экендиги, таасир берүүчү объекти катары каралуучу ар түрдүү топтордун жана категориялардын, ошондой эле өзүнчө инсандын психологиялык жана жеке сапаттарына ылайык келгендиги менен аныкталары шексиз.

Максатты болжоо процесси эреже катары, өзүнө социалдык-маданий технологиянын негизги элементтеринин бирин камтыйт - адамдардын жашоо турмушун мүнөздөөчү кырдаалды талдоо, аларга тиешелүү идеалдар жана жүрүм-турум ченемдери, рухий баалуулуктары, маданий-эс алуу кызыкчылыктары жана артыкчылыктары. Ушу сыяктуу талдоону жүргүзүү аларды чечүүгө кайсы болбосун социалдык-маданий технологиялар багатталган маселени жалпыланган түрүндө калыптандырууга мүмкүнчүлүк берет. Бул биринчиден, өзүнчө бир адамдын тегерегинде жагымдуу шарттарды (социалдык-маданий чөйрөнү) камсыз кылуу; экинчиден, ушул чөйрөдөгү анын жашоо тиричилигинин конкреттүү мазмунун жана ыкмаларын пайдалануу.

Мындан тышкары, социалдык-маданий технологияларда максатты болжоо процессинин өзү ченемдик жана дйагностикалык ыкмаларды айкалыштырат. Ыкмаларды тандоодо өзүнчө үй-бүлөнүн же конкреттүү адамдыгн жашоо-тиричилик, маданият жана бош убакта эс алуу чөйрөсүндө боло турган өзгөрүүлөрдүн ченемдик жагана басым кылынат. Бул ченемдик фактор, "тиешелүү" образы өзгөрүүсүз диагноздун, биздин карамагыбыздаш ресурстарды реалдуу баалоонун үстүнөн басым кылат.

Социалдык-маданий технологиялардын жаратуучуларын жана пайдалануучуларын айырмалап турган туруктуу рухий активдүүлүк эмгек жана бош убакта эс алуу чөйрөсүндө социалдык ролдорду инсандардыгн дайыма өздөштүрүү зарылчылыгы менен шартталат. Адамдыгн так ушул рухий активдүүлүгү заманбап социалдык-маданий технологиялардын эң маанилүү сапаттыкмүнөздөмөлөрүндө пайдаланылат.

Сапаттуу эң жогору технологияларга ээ болгон социалдык-маданий ишмердүүлүктүн субъекти катарында адам чыгармачылык, билим берүү, бош убакта эс алуу ж.у.с. маанилүү чөйрөлөрдө өз жөндөмдүүлүгүн жака мүмкүнчүлүктөрүн активдүү пайдалана алат жана пайдаланышы зарыл.

Социалдык-маданий технологиялар өзүнөн келип чыгышы боюнча адам эмгегинин продукту, адамдардын максатка ылайыктуу маданий ишмер-

дүүлүгүнүн натыйжасы болуп эсептелет. Аларды жаратуучу жана пайдалануучу ким болуп эсептелгенине байланыштуу, бул технологиялар согшалдык-маданий же жеке-маданий болот.

Мында жеке-маданий технологияларга карата бардык учурда так ушул социалдык-маданий технологиялар биринчи болуп калат: башкаларга окшобогон жеке-маданий технологияны жаратуу үчүн адам төрөлүшү керек, анан калыптанган социалдык-маданий чөйрөгө келип, билимди, зарыл болгон ыкмаларды өздөштүрүшү, чыгармачыл инсан катары калыптанышы керек.

Аларды социалдык чөйрөдөн тышкары жаратуу жана пайдалануу мүмкүн болбогондуктан, бул типтеги технологиялар келип чыгышы боюнча социогендик болуп эсептелет. Буюмдаштырылган, ошондой эле буюмдаштырылбаган социалдык-маданий технологиялар коомдун маданий мурасынын курамына жана рухий жашоосуна кирет, элдин маданий кенчи болуп эсептелет. Технологиянын баалуулугу көпчүлүгү биринчиден, тыгшкык социалдык-маданий факторлорго, ал эми экинчиден аларды жаратуучулардын генетикалык жактан берилген жөндөмдүүлүгүнө байланыштуу болот. Ошондуктан билим берүү, эс алуу, көркөм өнөр, спорт чөйрөсүндө пайдаланылуучу кандай болбосун технологиялардын баалуулугу андагы социалдык (жамааттык) жана жеке - эки башталышынын болгондугу менен аныкталат.

Нагыз кайра түзүүнүн жаңы ыкмаларына жана технологияларына кайрылуу тарыхый жана социалдык шартталган. Азыркы убакта биз коомдук процесстердин технологиясынын күчөгөн тенденциясынын, социалдык технология деген түшүнүктүн сапаттык жана сандык жайынтыгына күбө болуп жатабыз. Коомдук турмушта социалдык кайра түзүлгөн адамдардын ишмердүүлүгү толуту менен ыңгайлашып келе жатат жана ушуга чейин белгилүү болуп келген жана инженердик-техникалык тармакта жайынтыгынанан көптөгөн салттуу билимдер пайдаланылууда.

Социалдык жана негизикен социалдык-маданий технологиялар эл аралык, республикалык, аймактык, ошондой эле локалдык (жергиликтүү) деңгээлде кеңири жайылтылды. Алар мамлекеттик бийликтин, мамлекеттик эмес коомдук республикалык жана жергиликтүү мыйзам чыгаруучу жана аткаруу органдарында колдонулуучу социалдык-маданий саясат катары чыгышат.

Адабияттар:

1. Гершунский Б., С. Педагогическая прогностика: методология, теория, практика - Киев, 1986.
2. Дридзе Т.М., Орлова Э.А. Основы социально-культурного проектирования. - М., 1995.
3. Красильников Ю.Д. Методика социально-культурного проектирования: Уч. пособие, - М.: МГУК, 1993
4. Кузцын Г.М. Проектирование ациально-культурных процессов: Уч. пособие. - Пермь, 2001.
5. З.Ярошенко Н.Н. Педагогические парадигмы социально-культурной деятельности: Уч. пособие. - М., 2004.